"A Gift From Past to the Future"

GEÇMİŞTEN GELECEĞE ARMAĞAN

CamScanner ile tarandı

Editör / *Editor*
Yrd.Doç.Dr. Mehmet IŞIKLI
Öğr.Gör. Mine ARTU

Fotoğraf Editörü / *Photograph Editor*
Erhan MUTLUGÜN

Lirik Metinler / *Lyrical Text*
Öğr.Gör. Mine ARTU

Sergi Fotoğraf / *Exhibition Photograph*
Erhan MUTLUGÜN

Sergi Fotoğraf Asistanları / *Exhibition Photograph Assistant*
Basri GENÇCELEP
Kürşat Kaan ÖZKEMAHLI
Ahmet Ferhat AKBEN
Fatih AKTAŞ

Karakalem Çizimler / *Charcoal*
Fatih AKPINAR

Grafik Tasarım / *Graphic Design*
İhsan ÇANAKCI

Set Ekibi / *Team Set*
Gülşah ALTUNKAYNAK
Hatice ERGÜRER
Nurdan ÇALKAYA
Zehra EMİNOĞLU
Cengiz ALBAYRAK
Himmet HAMAMCI
Hale ÖZTÜRK
Deniz AKÇAY
Onat IŞIKLI

Baskı / *Print*
Kariyer Matbaacılık Ltd. Şti.
0 (312) 229 19 33 - 34 / Ankara

Reprodüksiyon / *reproduction*
Step Repro
0 (312) 395 85 71 / Ankara

e.m. **"Geçmişten Geleceğe Armağan" sergisi fotoğrafları**
"A Gift From Past to the Future" exhibition photographs

ISBN - 978 - 975 - 442 - 151 - 4

© Erzurum / 2010

CamScanner ile tarandı

"ARCHAEOLOGICAL, CULTURAL AND AESTHETIC REFLECTIONS"

ARKEOLOJİK, KÜLTÜREL VE ESTETİK YANSIMALAR

- SUNUŞ / *ABSTRACT*

- ERZURUM BÖLGE COĞRAFYASINA FARKLI BİR BAKIŞ / *DIFFERENT OVERWIEV TO ERZURUM GEOGRAPHY*
  Yrd.Doç. Dr. Halil HADIMLI ____ 14
  Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

- ERZURUM BÖLGESİ'NİN ARKEOLOJİK GEÇMİŞİNİN ANA HATLARI / *AN OUTLINE OF THE ARCHAEOLOGICAL BACKGROUND OF THE ERZURUM AREA*
  Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI ____ 22
  Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

- HELLENİSTİK, ROMA VE BİZANS DÖNEMLERİNDE ERZURUM VE ÇEVRESİ / *ERZURUM AND PERIMETER IN HELLENISTIC ROMAN AND BYZANTINE PERIODS*
  Yrd. Doç. Dr. Birol CAN ____ 34
  Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

- SOS HÖYÜK; ERZURUM YAKININDA ANTİK BİR YERLEŞİM / *SOS HÖYÜK; AN ANCIENT SETTLEMENT NEAR ERZURUM*
  Prof. Dr. Anthony SAGONA ____ 42
  Center For Classical Archaeology, The Universty of Melbourne

- ERZURUM ARKEOLOJİ MÜZESİ'NİN TARİHSEL GEÇMİŞİ VE BÖLGE ARKEOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDEKİ ROLÜ / *THE HISTORICAL PAST OF THE ERZURUM MUSEUM AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ARCHAEOLOGY*
  Mustafa ERKMEN ____ 53
  Erzurum Arkeoloji Müzesi Müdürü

- ERZURUM ARKEOLOJİ MÜZESİ : ESERLER, SEKSİYONLAR, SERGİLER / *ART OF WORKS AND EXHIBITION IN ERZURUM MUSEUM*
  Gülşah ALTUNKAYNAK ____ 62
  Erzurum Arkeoloji Müzesi (Arkeolog)

- TARİHİN UZAK GERÇEKLERİ VE FOTOĞRAFİK ZENGİNLİKLERİ / *DEEP FACT OF HISTORY AND THE RICHNESS OF PHOTOGRAPY*
  Arş. Gör. Erhan MUTLUGÜN ____ 72
  Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü

- ÇİZGİLERLE ARKEOLOJİ / *ARCHAEOLOGICAL CHARCOAL DRAWINGS*
  Fatih AKPINAR ____ 82
  Ressam

- ARKEOLOJİDE YENİ BİR MODEL, YENİ BİR ANLAYIŞ / *NEW MODEL, NEW APPROACH IN ARCHAEOLOGY*
  Öğr. Gör. Mine ARTU ____ 88
  Okan Üniversitesi, M.Y.O. Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü

CamScanner ile tarandı

İlkbahar aylarında Erzurum Ovası'nda oluşan geçici göller: Bunlar aynı zamanda 200'ün üzerinde kuş türüne de ev sahipliği yapar.

ERZURUM BÖLGE COĞRAFYASINA

FARKLI BİR BAKIŞ

Türkiye'nin en büyük illerinden biridir burası. Kuzey sınırını oluşturan Kaçkarlar'dan güney hududu çizen Bingöl Dağları'na değin, bulutları öpecek kadar yüksektir bütün Erzurum. Üç denize de su gönderen bu toprakların, kendisi çizmiştir sınırlarını da. Doğudan batıya güneyden kuzeye komşularından öyle güzel ayrılır ki, gözlerini kapatarak gelsen dahi anlarsın Erzurum'a vardığını yüksek plato rüzgârlarından.

İlin kuzey sınırını Soğanlı Dağları'nın Kaçkarlar'a karıştığı kesim oluşturur. Kuzeydoğuda Kaçkarlar'dan ayrılınca, köpük deryası Çoruh'tan atlarsın doğuya doğru. En uzak ilçesidir Olur, dolaşıverirsin arkasından dağların zirvesini gezerek. Karşına Sarıkamış ormanları çıkar, vurur seni hiç susmayan serin bir yel, gel der Allahuekber Dağları, gel ki alayım seni de koynuma binlerce Mehmetçik gibi. Şehitleri selamlayıp bırakırsın onları ve arkana bakmadan koşarsın Aras'a doğru, bir çırpıda geçersin bu medeniyetler taşıyan akarsuyu. Sonra, Köse Dağı'na varırsın, her köşesini dağların oluşturduğu sınırın doğusu ve güneydoğusu da dağlar tarafından çizilir ve Köse Dağı derler burasına, bakma sen onun çıplak olduğuna; Murat ve Aras'ı ayırırım der sana, o kadar yükseğim ki anlamazsın ulaşmadan bana. Köse Dağı'ndan sonra güneye gitmeye devam edersin ve Yukarı Murat Bölümü'nün yüksek platolarını bir kısrak gibi koşarak ulaşırsın Hamurpet Dağları'na. Buradan yönünü yeniden yüksek platoya dönerek, Bingöl Dağı'nın zirvelerinden Karagöl Dağı'na geçip, Çavuşlu Dağı'nda durursun. Baktın ki plato sona eriyor, orası Erzurum değildir. O yüzden kuzeye dönüp yine dağları takip edersin birer tesbih tanesi gibi; Serçelik, Dumanlı ve Kılıçkaya'dan sonra varırsın Coşan Dağı'na oradan da Kop'a.

Palandöken ve Bingöl dağları arasında kendisini oluşturan faylar gibi doğu-batı yönünde uzanır Tekman Havzası, bu faylardan çıkan kaynaklarla ısıtır insanları. İlkel kaplıcaların bulunduğu bu topraklar her noktasında besler hayatı, gerek göçebeleri gerek yerlileri. Genç çökeller doldurmuştur havzayı, ama faylar da kırmadan duramamıştır araziyi, dalgalı düzlükler şeklinde yer alır plato yüzeyleri, saklayarak içlerinde akarsu vadilerini.

CamScanner ile tarandı

Erzurum'un kuzeyindeki Dağlık Saha: Tüm Bölge bulutları öpecek kadar bu şekilde dağlarla çevrilidir.

Erzurum'un en az bilinen yerlerinden biridir Karayazı Havzası. Kuzeyindeki Çakmak ve Gücür Dağları'yla Horasan Havzası'ndan, güneyindeki metamorfik Akdağ ile Hınıs Havzası'ndan ayrılır. Bölge Murat Vadisi'ne doğru alçalan bir düzlük gibi görünse de burada da vardır yeri yerinden oynatan tektonik hatlar. Bu yüzden böler suların birazını Aras'a, birazını Murat'a. Anadolu'nun doğu kapısı gibidir burası. Duyarsınız Malazgirt'teki kılıç seslerini ve görürüsünüz, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeleri esnasında bıraktıkları izleri. Bazen kurgan tipi mezarlarda bazen de "Cunni Mağarası"ndaki gibi yazılarda.

Karayazı-Tekman Havzası'nda yüzey araştırması yapmaya gerek yoktur tarihsel yerleşmeleri tespit etmek için. Suya yakın yerlerde kurulan pek çok köy yerleşmesi, gösterir size havzadaki tarihi yerleşmeleri. Bugün Murat'ın yukarı kesimlerinde Karayazı-Karaçoban-Hınıs üçgeninde tescillenmeyi bekleyen pek çok höyük vardır. Köprüköy'den güneye dönüp Söylemez Köyü üzerinden Hınıs ve Karaçoban'a uzanan güzergah, yalnız bugünün değil; eski çağda Xenophon'un, tarihi devirlerde de Romen Diyojen'in izlediği yolları da gösterir size. Burası sadece orduları değil, ticari malları da taşımıştır yıllarca. Sultaniye'den başlayıp Erzurum'a uzanan tarihi Şahrah-ı Garbi (batı ana yolu) ticaret yolunun bu kesimdeki izlediği güzergâh da aynıdır.

Erzurum'un en güneyinde başka bir havza bulunmaktadır. Batıda Bingöl Dağı, kuzeyde Akdağ, güneyde Hamurpet Dağları ile sınırlanan bu saha, kabaca batı-doğu yönünde uzanan Hınıs Çayı Havzası'dır. Kuzeydeki Karayazı-Tekman Havzası ile güneydeki Muş Havzası arasındaki ilişkiyi kurabilmek açısından ayrı bir önemi vardır bu bölgenin. Daha çok bir plato görünümünde olan havza, akarsular tarafından parçalanmıştır. Buradaki yerleşmeler kuzeyli soğuk rüzgârlardan korunmak amacıyla vadi içlerine saklanmışlardır. Yörenin en büyük yerleşmesi olan Hınıs ilçe merkezinin ilk yerleşim yeri de bir vadi tabanıdır. Hınıs Çayı Havzası, çayın Murat Irmağı'na kavuştuğu kesimde sona ererken, burada oluşturduğu kanyonlar, Erzurum coğrafyasının en zengin jeomorfolojik değerlerinden birini meydana getirmektedir.

CamScanner ile tarandı

S şeklinde kıvrılmıştır Tortum Vadisi'ndeki tabakalar

Kuzey Mezopotamyalı göçebe çobanların yazlık yurtlarını meydana getirir Bingöl Dağı. Eskiden beri çan sesleriyle inler yaz aylarında. Sadece hayvanları değil, akarsuları ve medeniyetleri de besler heybetiyle. İçinden yüzlerce efsane doğar dağdaki göllerin; kiminden tek gözlü at çıkar, kiminden güzel bir prenses. Coğrafyadır insanların hayallerini de besleyen. Aras'ı oluşturan pek çok kaynak vardır Bingöl Dağının kuzeyinde, bazıları sıcaktır bunların gâh Hamzan gâh Meman gibi. Volkanik bir dağın eseridir bu sıcaklık. Buradan sadece Aras'a değil, Murat'a yani Fırat'a da pek çok kaynak gider. Bu kaynaklardan çıkan akarsuların açtığı yollar, getirir Beritan'lıları buralara kadar.

Aşkale-Erzurum-Horasan Oluğu ayırır kuzey ile güneyi. Batıda Daphan Ovası'ndan başlayıp basamaklar şeklinde doğuya doğru alçalan; Erzurum, Pasinler ve Horasan Ovaları oluşturur bu araziyi. En büyüğüdür bunların Erzurum Ovası, 550 km² dir alanı. Dört tarafını sınırlandıran faylar, sıçramıştır ova tabanındaki genç çökellerin altına kadar. Bunlara bağlı olarak meydana gelir bataklıklar. Tarihte alet yapımında kullanılan ilk ham maddedir ova batısındaki Turnagöl Dağı'nda bulunan obsidyenler. Bugün Pulur Höyüğü'nde ışıl ışıl parlar, ilk aletlerden arta kalan obsidyen yongaları.

Erzurum şehrinden kuzeydoğuya Tortum'a, kuzeybatıya İspir'e doğru ilerledikçe ova ve platodan uzaklaşılır. Bu güzergâhlardan Tortum yönünde Güzelyayla, İspir yönünde de Gölyurt geçitleriyle Karadeniz Bölgesi'ne geçilir. Bu geçitlere benzer şekilde doğudaki Deveboynu Eşiği de Erzurum Ovası'nı, Pasinler Ovası'ndan ayırır. Erzurum, ortalama yükseltinin fazla olduğu bir ildir. Ancak bütün il arazisi içinde Erzurum Ovası ve çevresi geri kalan kesimlere göre daha da yüksektir.

İlin Erzurum-Pasinler Havzası'nın kuzeyinde kalan bölümleri, güneyine göre daha karmaşıktır. Narman-Oltu Havzası bir tarafa bırakılırsa geri kalan kesimler adeta birbirine girmiştir. Güneyde doğu-batı yönlü olan yeryüzü şekilleri, kuzeyde fayların ve tektonizmanın etkisiyle, kuzeydoğu-güneybatı istikameti almıştır. Buranın en bilinen yöresi Narman-Oltu Havzası'dır. Oligosen yaşlı arazinin kırmızı rengi, Eosen filişlerinin

CamScanner ile tarandı

Derince yarılan vadiler sular gibi yolları da taşır

renk cümbüşü ve havzanın güney kenarındaki serpantinlerin yeşili karşılar sizi. Deniz çok önce çekilmiştir buradan, sıcak ve kuraklığın etkili olduğu bir devredir havzadaki tuzlu-jipsli birimleri oluşturan ve bu birimlerin kolay aşınmasıdır Narman Peri Bacaları'nı meydana getiren.

Erzurum şehrinin kuzeydoğusunda Tortum Vadisi bulunur. Geçerken bu vadiden, anlarsın bir şeyler olduğunu yerin içerisinden. Sıkışma tektoniği o kadar etkilidir ki, tabakalar bıkmamıştır "s" harfi çizmekten. Kayalar bağırır, adeta çığlık atar "artık sıkıştırmayın, daha çok kıvrılacak gücüm kalmadı" der yan basınçlara. Tortul tabakaların yanı sıra volkanik malzemelerin de fazla olduğunu ispatlar sana, her virajdan sonra karşına çıkan farklı bir volkanik saha. Adeta yanık ülke gibidir bazı kesimler; bir yamaçta bazalt, karşısında andezit hemen üstünde trakit, riyolit. Vadi yamaçlarında eğim çok fazladır, tutunamaz yamaçlarda toprak, gâh yıkanır yağmurla gâh kayar gider heyelanla. Böyle oluşmuştur Tortum gölü ve şelalesi de. Yollar vadileri takip eder burada, gözetler geçenleri, geçmişi bekleyen yüksek kaleler. Halen durur burada bazılarının kendisi, bazılarının ismi. Engizek Kapı vardır örneğin, yoktur başka yolu Erzurum'a gidenlerin. Bugünde öyledir, Tortum Vadisi'ne inince Erzurum'dan, varmadan dönmezsin Engizek Kapı'dan.

Tortum-Oltu üzerinden kuzeydoğuda bulunan Göle-Ardahan Platosu'na devam eder güzergâh, Değirmen Dere çıkarır sizi elinizden tutarak. Kaçmak istersin havzanın sıcak ve boğucu havasından, ama selam vermeden geçemezsin Şenkaya'dan, Akşar'dan.

Erzurum'un kuzey ilçelerindendir İspir. Yarı Erzurum'lu yarı Rize'lidir. Ovid Dağı ile Rize'den, Gölyurt Geçidi ile Erzurum Platosu'ndan ayrılır. Çoruh Irmağı'nın kazmış olduğu derin vadiye yerleşmiştir. Tersiyer sonu kuvaterner başındaki neotektonik hareketlerle derine kazılan vadi, yüksekte kalan çok sayıda mağaranın da oluşmasında etkili olmuştur. Bugün çoğundan habersiz olunan mağaralar, saklar içlerinde, işgal sırasında kendine sığınan insanlardan hatıralar.

CamScanner ile tarandı

Ovaya doğru yayılır Erzurum Şehri, yamaçlardaki eskisinden ayrılmadan

Erzurum ilinin coğrafi özelliklerinde, birbirini tamamlayan iki jeomorfolojik birimin varlığı göze çarpar. Bunlar platolar üzerinde yükselen dağlar ve hemen yakınlarında uzanan vadilerdir. Gerek eski medeniyetlerin yaşam alanı, gerekse de günümüzdeki insanların faaliyet sahası daima bu alçak kesimlerdir. Bu yüzden Erzurum ve Pasinler Ovaları, il kronolojisindeki en eski yerleşmeleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu da coğrafi şartların son 5-6 bin yıllık süreçte yerleşim yeri seçimi bakımından, çok fazla alternatif sunmadığının kanıtıdır.

Yolları ve yerleşmeleri kendine çeken bu çukur sahalar genellikle doğu-batı yönünde geçişlere izin vermiştir. Orta Asya'dan çıkan kavimler selamlamıştır Erzurum Kalesi'ni. Geçmeden edememiştir seyyahlar buradan, kimi anlatmıştır yüksek çatılı evleri kimi de atlarken donan kedileri. Erzurum'da hava üşütür insanı, hem kış hem yaz. İl merkezinde 5,9 oC olan ortalama sıcaklık, artar ilçelere doğru gidildikçe az az. Kuzeyde Karadeniz Bölgesi'ne geçerek, güneyde güneşi karşına alarak ısınırsın. Ama Erzurum şehri Palandökenin kuzeyindedir.Bu yüzden çevresindeki yerleşmelere göre daha soğuktur. Yağmur bahar ve yaz aylarına saklar kendini, bütün sular gibi sanki yağmur da donar Erzurum'un kışında. Bu nedenle kışın sadece kar yağması uygundur, şaşırır insanlar bu mevsimde görseler bir damla yağmur.

Erzurum ili coğrafyasındaki beşeri faaliyetleri, yükselti ve ona bağlı olarak ortaya çıkan diğer coğrafi olaylar şekillendirir. Kuzeyde Çoruh doğuda Aras güneyde ise Fırat'a uzanan derince vadiler arasında yüksekte kalan bölge, dağlı ve hareketli bir yaşama neden olmuştur. Bu yüksek coğrafya insanları, primer (avcılık, toplayıcılık) ve sekonder (tarım, hayvancılık, avcılık, madencilik) ekonomik faaliyetlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu tip ekonomik faaliyetler de toplu dokulu ve dönemlik tarzda bir yerleşmeyi ortaya çıkarmıştır.

Hem güvenlik hem doğal koşullar hem sosyal organizasyonların gereğidir Erzurum ilindeki yerleşmelerin toplu dokulu olmaları. Ancak yaz aylarında birbirinden ayrılır insanlar. İklimin yumuşadığı, otların fışkırdığı bu mevsimdir Erzurum platolarında hareketli bir

CamScanner ile tarandı

Pasinler Ovası

yaşamı ortaya çıkaran. Gerek Anadolu'nun güneydoğu kesiminden gelen yaylacılar gerekse de Erzurum ilindeki düz ve çukur alanlardaki yerleşmelerde bulunan insanlar, göçebelik yaparlar bu mevsimde. Yüksek dağlar ve alçak alanlar arasındaki bu hareket, coğrafyanın sunduğu bir yaşam biçimidir insanlara.

Bu coğrafyada medeniyet kurmak da yaşatmak da zordur. Ama eski insanlar coğrafi ortamı günümüze göre daha doğru kullanmışlardır. Evlerini gerek gömmüşlerdir toprağın içine gerekse küçültmüş ve azaltmışlardır pencereleri, ısıyı dışarı kaçırmamak için. Bazı meskenlerde alt katlar hayvanlara, üst katlar insanlara ayrılmıştır. Faydalanır ikisi de birbirinden, biri ısısından biri barınağından.

Erzurum Ovası'ndaki Pulur, Karaz, Güzelova ve Pasinler Ovası'ndaki Sos Höyükte yapılan kazılar, indirir yaşam izlerini günümüzden 6000 yıl öncesine kadar. O zamandan kalma arkeolojik izler hayvancı ve tarımcı bir toplumu işaret ederken, insan hayal edemez bu zor coğrafyanın neler yetiştirdiğini. Ancak Erzurum Ovası'na çıktığında anlarsın Kalkolitik ve Tunç Çağ insanının höyüklerde nasıl yaşadığını. Ovanın merkezi kesiminde bulunmayan eski yerleşme izleri ile höyükler, çizer buradaki gölün sınırlarını. Erzurum sazlıklarından ve ovadaki 200'ü aşkın kuş türünden bahsederken, anlarsın coğrafyanın ne kadar kıymetli olduğunu.

Different Overwiev to Erzurum Geography

It is intended to provide a geographical article to address audience from every class in this work, which aims at illustrating and supporting the extensive history of the Erzurum Area through the visual objects. Therefore, the geography of Erzurum Province is attended to be described in a literary sense which uses both an absolute geographical knowledge, and a geographical knowledge combined with historical subjects, and inverted subjects. In this context, the boarders of the province are firstly determined; then, geographical features of areas are informed about; finally, a summative assessment is carried out in view of historical, geographical and archaeological data. Despite everything, its main purpose is to able to express human and environment relationship of which is the most important studying issue of geography science.

Yrd.Doç. Dr. Halil HADIMLI
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
hhadimli@atauni.edu.tr

CamScanner ile tarandı